

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра
Володимировича щодо відповідності Конституції України
(конституційності) пункту 4 частини першої статті 284
Кримінального процесуального кодексу України
(справа щодо презумпції невинуватості)**

м. К и ї в
8 червня 2022 року
№ 3-р(II)/2022

Справа № 3-20/2021(40/21)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Сліденко Ігор Дмитрович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, що їх висловили Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Денісова Л.Л., Генеральний прокурор Венедіктова І.В., Голова Верховного Суду Князев В.С.,

а також науковці: Київського національного університету імені Тараса Шевченка – завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права, доцент, кандидат юридичних наук Костюченко О.Ю.; Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – завідувач кафедри кримінального процесу, професор, доктор юридичних наук Капліна О.В., доцент кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук Дроздов О.М.; Національного університету „Одеська юридична академія“ – завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, професор, доктор юридичних наук Аркуша Л.І., доцент, доктор юридичних наук Торбас О.О., доцент, кандидат юридичних наук Волошина В.К., доцент, кандидат юридичних наук Стоянов М.М., доцент, кандидат юридичних наук Шилін Д.В., кандидат юридичних наук Завтур В.А.; Національної академії внутрішніх справ – проректор, професор, доктор юридичних наук Чернявський С.С., провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1, професор, доктор юридичних наук Таран О.В., провідний фахівець відділу аналітичної роботи та організації управління, професор, доктор юридичних наук Берестова І.Е., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Кротюк О.В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс), згідно з яким кримінальне провадження закривається в разі, якщо „набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою“.

Автор клопотання вважає, що оспорюваний припис статті 284 Кодексу не відповідає частинам першій, другій статті 62 Конституції України у

взаємозв'язку з частиною першою її статті 8, оскільки „порушує презумпцію невинуватості особи, дозволяючи закривати кримінальне провадження щодо підозрюваного чи обвинуваченого без <...> належного доведення та встановлення дійсності самого факту первинного вчинення відповідного діяння особою, а також <...> без згоди на здійснення такого закриття самою особою, порівняно із випадками закриття кримінального провадження, що здійснюються згідно вимог пункту 1 частини другої та частини восьмої статті 284 КПК України“.

1.1. Президент України в листі до Конституційного Суду України, зокрема, зазначив, що за змістом принципу презумпції невинуватості „кожна особа, незалежно від підстав закриття кримінального провадження щодо неї чи наявності такого провадження, є невинуватою, доки її вину не доведено в законному порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду“; «вирішення проблеми, що розглядається, вбачається можливим і через відповідну правозастосовну практику, правильне застосування судами положень статті 284 Кодексу. <...> в цьому аспекті йдеться і про конформне <...> тлумачення вжитого у пункті 4 частини першої статті 284 Кодексу словосполучення „діяння, вчинене особою“ як такого, що означає діяння, інкриміноване особі».

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України вказано, зокрема, що „легітимна мета встановлення законодавцем можливості закриття кримінального провадження відповідно до положення пункту 4 частини першої статті 284 КПК України <...> обумовлена необхідністю застосування належної правової процедури щодо негайного припинення кримінального переслідування особи у зв'язку із скасуванням норми що містить підстави для ініціювання та здійснення такого переслідування“; „остаточне вирішення питання, поставленого суб'єктом права на конституційну скаргу <...>, має відбуватися шляхом подальшого законодавчого регулювання“.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у листі до Конституційного Суду України дійшов висновку, що „підстав вважати положення пункту 4 частини першої статті 284 КПК України такими, що

суперечать положенням статті 62 Конституції України, немає. Однак неврахування думки підозрюваного щодо закриття кримінального провадження на підставі положення пункту 4 частини першої статті 284 КПК України фактично позбавляє його можливості бути виправданим у суді, оскільки закриття кримінального провадження на підставі пункту 4 частини першої статті 284 КПК України не є тотожним виправдувальному вироку, що обмежує його конституційне право на ефективний судовий захист честі й гідності (статті 28, 55 Конституції України)“.

У листі Генерального прокурора до Конституційного Суду України підсумовано, що „відповідно до положень національного законодавства закриття кримінального провадження за nereабілітуючої підстави призводить до несприятливих наслідків для особи. <...> можливість настання таких наслідків для особи, щодо якої кримінальне провадження було закрито за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, фактично ставить під сумнів її невинуватість. <...> Закриття кримінального провадження за цією підставою без згоди особи ймовірно може обмежити її право на захист від звинувачень у вчиненні дій, які їй інкримінувалися і кримінальна відповідальність за які була скасована, унеможливити заперечення нею події злочину, складу злочину в діях на момент їх вчинення, оспорування належності та допустимості доказів тощо“.

2. Досліджуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3); в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші

„нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй“ (частини перша, друга статті 8).

За частинами першою, другою статті 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Згідно зі статтею 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга).

Відповідно до статті 58 Конституції України закони та інші „нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи“; ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях; усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (частини перша, друга, третя статті 62 Конституції України).

Виключно законами України визначаються, зокрема, діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України).

У Рішенні Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 вказано, що „державна, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) – повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває

під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини“ (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України також зазначив, що „із статті 3 Конституції України випливає обов’язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов’язок покладено на всіх суб’єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності“ [абзац другий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021].

У Доповіді про правовладдя, ухваленій Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року, CDL-AD(2011)003rev, вказано, що „правами, що найочевидніше поєднані з правовладдям, є такі: (1) право на доступ до правосуддя; <...> (3) право викласти свою позицію (*the right to be heard*); <...> (5) юридичний принцип, згідно з яким заходи, що накладають обтяження, не можуть мати зворотної сили; <...> (7) будь-хто вважається невинуватим у скоєнні злочину, доки винуватість не доведено; та (8) право на справедливий судовий розгляд чи ж – в англо-американській традиції – принцип природної справедливості або принцип справедливої юридичної процедури (*due process*)“ (§ 60).

Конституційний Суд України на підставі наведеного вважає, що в розумінні приписів статей 3, 8, 28, 55, 58, 62, пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України у їх взаємозв’язку держава має позитивний обов’язок створювати належні національні організаційно-правові механізми притягнення особи до кримінальної відповідальності, які здатні гарантувати всебічну охорону

людської гідності, зокрема забезпечувати функціонування та завершення кримінального провадження таким чином, щоб було дотримано найважливіших конституційних гарантій захисту особи від необґрунтованого кримінального переслідування, а саме базового принципу верховенства права і пов'язаних із ним принципів, як-от: презумпція невинуватості, незворотність дії в часі (заборона ретроактивності) кримінального закону, принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege* („немає закону – немає злочину, немає закону – немає кари“), а також права викласти свою позицію та права на справедливий судовий розгляд.

2.2. Конституційний Суд України в Рішенні від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 наголосив, що „важливою гарантією дотримання прав підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному процесі та обов'язковою складовою справедливого судового розгляду є презумпція невинуватості“; „елементом принципу презумпції невинуватості є принцип *in dubio pro reo*, згідно з яким при оцінюванні доказів усі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь її невинуватості“; „презумпція невинуватості особи передбачає, що обов'язок доведення вини особи покладається на державу“ (перше речення абзацу першого, абзаци другий, третій пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України зазначає, що конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, адже сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вирокіом суду. У розумінні зазначених конституційних приписів метою принципу презумпції невинуватості є захист особи, стосовно якої здійснюється/здійснювалось кримінальне провадження, від будь-яких виявлених у зв'язку із цим форм осуду від публічної влади, унаслідок чого піддано сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і

встановлено обвинувальним вирок суду. За частиною першою статті 62 Конституції України лише обвинувальний вирок суду є тим судовим актом, у якому повинна бути встановлена винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тому інші акти публічної влади не можуть містити жодних позицій щодо винуватості особи, навіть у вигляді припущень стосовно такої винуватості.

Принцип презумпції невинуватості, що визначений у приписах статті 62 Конституції України, визнано на міжнародному рівні, зокрема закріплено в Загальній декларації прав людини 1948 року (пункт 1 статті 11), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (пункт 2 статті 14), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) (пункт 2 статті 6).

Конституційний Суд України бере до уваги пункт 2 статті 6 Конвенції, за яким кожного, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважають невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку, а також розуміння цього пункту в практиці Європейського суду з прав людини.

За § 42 рішення Європейського суду з прав людини у справі *Грбчук проти України* від 21 вересня 2006 року (заява № 8599/02) „практика Суду встановлює, чи порушується презумпція невинуватості, якщо твердження посадової особи щодо особи, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, відображає думку, що особа винна, тоді як вину не було доведено відповідно до закону. Достатньо того, навіть за відсутності будь-якого офіційного твердження, що існує якась підстава припустити, що посадова особа вважає цю особу винною <...> Сфера дії пункту 2 статті 6 Конвенції не обмежується кримінальними провадженнями, що тривають, вона поширюється на судові рішення, ухвалені після того, як [кримінальне] переслідування було припинено <...> або після виправдання“.

Європейський суд з прав людини наголосив, що „з метою забезпечення практичності та ефективності права, гарантованого пунктом 2 статті 6 Конвенції, презумпція невинуватості має також ще один аспект. Загальна мета презумпції,

у цьому другому аспекті полягає в тому, щоб захистити осіб, яких виправдано або стосовно яких кримінальні провадження припинено, від того, щоб посадові особи та органи державної влади ставились до них так, ніби вони насправді винні у тих правопорушеннях, у яких їх обвинувачували. <...> Без захисту, який забезпечував би дотримання виправдувального вироку або рішення про закриття провадження в межах будь-якого іншого розгляду, гарантіям справедливого судового розгляду, що випливають зі змісту пункту 2 статті 6 Конвенції, загрожував би ризик стати теоретичними та ілюзорними. Окрім того, після завершення кримінального провадження ставиться під загрозу репутація особи і те, як цю особу сприймає суспільство“ [рішення у справі *Allen v. the United Kingdom* від 12 липня 2013 року (заява № 25424/09), § 94].

Конституційний Суд України, характеризуючи конституційний принцип презумпції невинуватості як універсальну гіпотезу стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення, поділяє позиції Конституційного Суду Литовської Республіки щодо розуміння вказаного принципу, за якими „принцип презумпції невинуватості <...> це основоположний принцип чинення правосуддя у кримінальному судочинстві, одна з найважливіших гарантій чинення правосуддя в демократичній державі, підпорядкованій правовладдю, важлива гарантія прав і свобод людини <...> презумпцію невинуватості не можна тлумачити суто лінгвістично, тобто як таку, що стосується виключно чинення правосуддя у кримінальному провадженні; презумпція невинуватості, визначена в контексті інших приписів Конституції, має ширший зміст, тому її не можна пов'язувати лише з кримінально-правовими відносинами; особливо важливо, щоб державні органи та їх посадові особи дотримувалися презумпції невинуватості, щоб останні утримувалися від поводження з особою як зі злочинцем доки особу не буде визнано винною у вчиненні злочину рішенням суду, що набрало законної сили, та відповідно до процедури, встановленої законом“ (абзаци другий, третій підпункту 2.3 пункту 2 розділу II мотивувальної частини Постанови від 27 червня 2016 року № КТ19-№ 10/2016).

Конституційний Суд України також урахує, що відповідно до спеціального Дослідження Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“ „презумпція безвинності є доконечною в забезпеченні права на справедливе судочинство. Аби презумпцію безвинності було гарантовано, тягар доведення вини має бути покладено на сторону звинувачення. Правила і практика щодо доказування, яке вимагається, мають бути зрозумілими й справедливими. Не повинен чинитись ненавмисно чи навмисно вплив з боку інших гілок влади на компетентний судовий орган шляхом висловлення заздалегідь своєї оцінки фактів судового рішення. Те саме стосується й певних приватних джерел думки, як-то медійних“ (CDL-AD(2016)007, пункт II.E.2.104).

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи статей 1, 3, 8, 62 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати дотримання презумпції невинуватості особи на всіх стадіях кримінального провадження та після його завершення аж до спростування такої презумпції в законному порядку судом виключно в обвинувальному вироку. Це, зокрема, означає, що особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, після закриття стосовно неї кримінального провадження з будь-яких підстав має сприймати вся публічна влада як таку, що не вчиняла кримінального правопорушення, поводження з нею має відповідати такому сприйняттю та не спричиняти жодного явного осуду чи натяку на нього, не формувати негативного сприйняття суспільством такої особи, не підривати її репутації тощо.

2.3. В аспекті гарантування конституційного права на судовий захист, яке повинне бути не ілюзорним, а справжнім та повноцінно реалізованим, Конституційний Суд України зазначав, що „правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах“ (перше речення абзацу десятого пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003); „кримінальне судочинство здійснюється судами загальної юрисдикції, до

повноважень яких належить як вирішення в процесі розгляду кримінальної справи по суті питання винуватості (невинуватості) особи у вчиненні злочину, так і судовий контроль за дотриманням законності в діяльності правоохоронних органів під час проведення ними дізнання та досудового слідства. Метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина“ (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009).

Конституційний Суд України вважає, що презумпція невинуватості є не лише обов'язковим елементом реалізації конституційного права на судовий захист, без якого справедливий судовий розгляд неможливий, а й важливою конституційною гарантією, яка потребує справедливого судового розгляду й ефективного судового захисту. Зазначене обумовлює потребу в забезпеченні особі можливості висловлювати позицію стосовно своєї невинуватості, доводити цю позицію в судовому порядку, інакше будуть порушені основні засади судочинства, зокрема визначені частиною другою статті 129 Конституції України, як-от: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (пункт 1); змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (пункт 3). Викладені основні засади судочинства є також загальними засадами кримінального провадження (пункти 3, 15 частини першої статті 7 Кодексу).

Необґрунтоване кримінальне переслідування є посяганням на гарантоване статтею 28 Конституції України право кожного на повагу до його гідності (частина перша), тому держава зобов'язана забезпечити можливість реабілітації особи після закриття кримінального провадження, тобто відновлення її честі, доброго імені, репутації, які постраждали у зв'язку з висунутою їй підозрою чи обвинуваченням щодо вчинення кримінального правопорушення, а також гарантувати перевірку в судовому порядку законності й обґрунтованості кримінального переслідування та ухвалених під час його здійснення процесуальних рішень.

Конституційний Суд України вважає, що закриття кримінального провадження стосовно особи без її на те згоди та ефективного судового захисту,

внаслідок чого залишається сумнів у невинуватості особи, унеможливлення реабілітації особи після такого закриття є порушенням конституційного права на судовий захист.

2.4. Конституційний Суд України зазначав, що „Конституція України, закріпивши частиною першою статті 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що є загально визнаним принципом права. Тобто щодо юридичної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акта, яким визначались поняття правопорушення і відповідальність за нього“ (друге, третє речення абзацу третього пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99); кримінально-правова норма має зворотню дію в часі в тій її частині, в якій вона пом'якшує або скасовує відповідальність особи; це стосується випадків, коли в диспозиції норми зменшено коло предметів посягання; виключено зі складу злочину альтернативні суспільно небезпечні наслідки; обмежено відповідальність особи шляхом конкретизації в бік звуження способу вчинення злочину; звужено зміст кваліфікуючих ознак тощо (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000); особа не може нести кримінальну відповідальність за діяння, вчинені до набрання чинності законом, яким ці діяння криміналізовано (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019).

Відповідно до пункту 1 статті 7 Конвенції „нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення“. Подібні

приписи містяться, зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 року (пункт 2 статті 11), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (пункт 1 статті 15).

Аналізуючи пункт 1 статті 7 Конвенції, співвідносний зі статтею 58 Конституції України, Конституційний Суд України враховує практику тлумачення цього пункту Європейським судом з прав людини.

У рішенні у справі *Scoppola v. Italy (№ 2)* від 17 вересня 2009 року (заява № 10249/03) Європейський суд з прав людини зазначив, що „гарантія, встановлена статтею 7 Конвенції, що є істотним елементом правовладдя (*the rule of law*), посідає визначне місце в системі захисту [людських прав] за Конвенцією. <...> Цю статтю мають тлумачити та застосовувати, як це впливає з її предмета й цілі, у такий спосіб, щоб забезпечувати ефективний захист від свавільного переслідування, засудження та покарання <...>“ (§ 92); „у пункті 1 статті 7 Конвенції міститься не лише заборона зворотної дії приписів кримінального права на шкоду обвинуваченому. У ньому також втілено принцип, що лише закон може визначати злочин та встановлювати покарання (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Із цього пункту випливає не тільки заборона кваліфікувати як правопорушення діяння, які на момент їх вчинення не були кримінально караними, у більш загальному розумінні він так само встановлює принцип, згідно з яким кримінальний закон не можна тлумачити широко на шкоду обвинуваченому, наприклад за аналогією“ (§ 93); „пункт 1 статті 7 Конвенції гарантує не тільки принцип унеможливлення зворотної дії більш суворих кримінальних законів, але, також, імпліцитно – принцип зворотної дії більш м'якого кримінального закону. Цей принцип втілено в правилі, відповідно до якого, якщо кримінальний закон, чинний на момент вчинення правопорушення, і кримінальні закони, ухвалені пізніше, що набрали чинності до постановлення остаточного вироку, мають відмінності, то суди повинні застосовувати той закон, приписи якого найсприятливіші для підсудного“ (§ 109).

Європейський суд з прав людини, розглядаючи питання щодо права особи на перегляд вироку, наголосив, що коли держава у своєму законодавстві чітко

встановлює принцип зворотної дії найсприятливішого кримінального закону, то вона має надати підсудним можливість реалізувати це право відповідно до конвенційних гарантій [рішення у справі *Affaire Gouarré Patte c. Andorre* від 12 січня 2016 року (заява № 33427/10), § 35].

Конституційний Суд України вважає, що в розумінні приписів статей 3, 8, 58, 62 Конституції України у їх взаємозв'язку держава зобов'язана забезпечити завершення кримінального провадження стосовно особи в разі набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою. Однак принцип презумпції невинуватості обумовлює необхідність створення таких механізмів юридичного регулювання щодо завершення кримінального провадження, які убезпечать від сумнівів у винуватості особи у вчиненні такого діяння, яке вважалось кримінальним правопорушенням до його декриміналізації.

3. Ураховуючи приписи статті 2, пунктів 3, 5, 10, 14 частини першої статті 3, статей 7, 17, 284 Кодексу, Конституційний Суд України зазначає, що пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу визначено підставу для обов'язкового й автоматичного закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, якщо набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою, зокрема шляхом ухвалення прокурором постанови про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного. Тобто правомірною (легітимною) метою оспорюваного припису статті 284 Кодексу є припинення кримінального переслідування стосовно особи за діяння, яке перестало бути суспільно небезпечним і більше не є злочином відповідно до законодавства про кримінальну відповідальність, що за загальним правилом має виключати продовження кримінального провадження й узгоджується з принципами зворотної дії в часі більш м'якого кримінального закону та *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Водночас закриття кримінального провадження має бути здійснене з дотриманням як указаних принципів, так і інших конституційних принципів та прав, зокрема принципу презумпції невинуватості, прав на повагу до людської гідності, на судовий захист.

3.1. Конституційний Суд України зазначає, що підстави для закриття кримінального провадження з огляду на спричинені ними юридичні наслідки для особи, стосовно якої відбувається таке закриття, в теорії права та правозастосовній практиці прийнято класифікувати як реабілітаційні та нереабілітаційні. Втім у національному юридичному регулюванні немає такої чіткої класифікації.

Водночас Конституційний Суд України констатує, що у зв'язку з нереабілітаційним характером підстави для закриття кримінального провадження, встановленої в пункті 4 частини першої статті 284 Кодексу, для осіб, щодо яких застосовано таку підставу, на законодавчому рівні не передбачено можливості відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також визначено певні обмеження для таких осіб. Ідеться, зокрема, про те, що особа, щодо якої було припинено кримінальне провадження з нереабілітуючих підстав, не може бути поліцейським, співробітником розвідувального органу (пункт 4 частини другої статті 61 Закону України „Про Національну поліцію“; пункт 6 частини другої статті 31 Закону України „Про розвідку“); свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, ухваленим на підставі подання Міністерства юстиції України, його територіальних органів, у випадку закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з нереабілітуючих підстав (підпункт „г“ пункту 2 частини першої статті 12 Закону України „Про нотаріат“).

Також Конституційний Суд України звертає увагу на те, що в національній судовій практиці підставу для закриття кримінального провадження, визначену пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, прийнято відносити до нереабілітаційних підстав. Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду вважає, що „враховуючи нереабілітуючий характер цієї підстави, з урахуванням того, що її застосуванням фактично констатується причетність особи до вчинення кримінально-караного діяння, особа, щодо якої кримінальну справу закрито у зв'язку з усуненням

новим кримінальним законом злочинності і караності інкримінованого їй діяння, повинна мати можливість реалізувати у суді своє право на судовий захист, а суд, в свою чергу, – перевірити і оцінити законність і обґрунтованість прийнятих у даному провадженні процесуальних рішень, в яких зафіксована висунута щодо особи підозра у злочині на основі матеріалів, зібраних як на стадії досудового розслідування, так і стадії судового розгляду“ (постанова від 11 грудня 2019 року у справі № 153/1289/18). На думку Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду, „коли йдеться про реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, слід виходити з того, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, і, як результат, має право на реабілітацію. До реабілітуючих підстав належать ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, і тягнуть за собою зняття підозри, відновлення доброго імені, гідності та репутації“ (постанова від 25 лютого 2020 року у справі № 599/593/18).

На підставі наведеного Конституційний Суд України вважає, що пункт 4 частини першої статті 284 Кодексу визначає нереабілітаційну підставу для закриття кримінального провадження, яка в контексті наявного національного юридичного регулювання та правозастосування спричиняє несприятливі наслідки для репутації, честі, гідності особи, стосовно якої відбулося таке закриття, і це певно вказує на ставлення публічної влади до такої особи як до винної, але без обвинувального вироку суду. Тому закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування за нереабілітаційною підставою, визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, обумовлює закономірний сумнів у невинуватості особи, стосовно якої у такий спосіб закрито кримінальне провадження, негативно впливає на її репутацію, честь та гідність, а також спричиняє суперечливе сприйняття такої особи в суспільстві.

3.2. Конституційний Суд України наголошує, що особі, стосовно якої закрито кримінальне провадження за визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу нереабілітаційною підставою, має бути гарантоване право на

ефективний судовий захист, що полягає в можливості звернутися до суду щодо перевірки та оцінки законності й обґрунтованості ухвалених у кримінальному провадженні процесуальних рішень, у яких зафіксовано висунуті стосовно особи підозру, обвинувачення у кримінальному правопорушенні. Суд у разі встановлення фактів, що підтверджують незаконність та необґрунтованість кримінального переслідування особи, має вирішити питання про реабілітацію, тобто захист репутації, честі та гідності особи, які були зневажені неправомірними підозрою, обвинуваченням, відновлення її порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди.

Натомість Кодекс не містить механізму, який дозволив би спростувати сумніви в невинуватості особи, стосовно якої закрито кримінальне провадження на підставі пункту 4 частини першої статті 284 Кодексу, та зобов'язує прокурора здійснити таке закриття без згоди зазначеної особи, навіть коли вона перебуває у статусі підозрюваного, та не допускаючи продовження кримінального провадження за будь-яких обставин.

На думку Конституційного Суду України, згідно з принципом верховенства права надання згоди особою на закриття стосовно неї кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння обов'язкове, оскільки це є умовою здійснення її права викласти свою позицію стосовно власної невинуватості. Відсутність такої можливості не забезпечує дотримання основних конституційних засад, які поширюються й на кримінальне провадження, а саме рівності перед судом і законом, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, а отже, призводить до порушення права на судовий захист.

Водночас урегулювання в Кодексі (пункт 16 частини третьої статті 42, статті 303, 304) питання оскарження рішення, дій та бездіяльності прокурора не гарантує захисту презумпції невинуватості та реабілітації підозрюваного, стосовно якого було закрито кримінальне провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння, оскільки таке врегулювання хоч і дозволяє судове оскарження рішення прокурора про закриття кримінального провадження за оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, однак не надає можливості

здійснити вказане оскарження щодо підстави такого закриття, щоб не залишався сумнів у непричетності особи, стосовно якої воно відбулося, до вчинення декриміналізованого діяння.

3.3. На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, за яким кримінальне провадження закривають у разі, якщо „набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою“, відтворено конституційно обумовлену підставу для закриття такого провадження, яка відповідає фундаментальним принципам зворотної дії в часі більш м'якого кримінального закону та *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Ураховуючи невідворотні негативні наслідки для репутації, честі та гідності особи внаслідок закриття стосовно неї кримінального провадження за нереабілітаційною підставою, визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, Конституційний Суд України вважає, що словосполучення „вчинене особою“, яка міститься в цьому приписі, фактично вказує на беззаперечну винуватість такої особи у вчиненні діяння, яке до його декриміналізації вважалось кримінальним правопорушенням. Тим самим на законодавчому рівні уможливлено порушення презумпції невинуватості особи, оскільки декриміналізація діяння не спростовує причетності такої особи до вчинення кримінального правопорушення в минулому та не усуває закономірних загроз її репутації, честі та гідності.

Конституційний Суд України констатує, що питання щодо відповідності Конституції України пункту 4 частини першої статті 284 Кодексу обумовлено насамперед використанням у ньому словосполучення „вчинене особою“. Однак ця словосполучення є складовим елементом юридичної конструкції, яка відтворює цілісний процесуальний припис зазначеного пункту Кодексу як підставу для закриття кримінального провадження, який у чинній редакції уможливорює закриття такого провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння з одночасним виникненням сумнівів у невинуватості особи, стосовно якої відбувається таке закриття. Тому пункт 4 частини першої статті 284 Кодексу є в цілому таким, що суперечить статтям 3, 8, 28, 55, 62 Конституції України, оскільки втілює принцип

nullum crimen, nulla poena sine lege, але не забезпечує дотримання конституційних прав на повагу до людської гідності, судовий захист, принципу презумпції невинуватості.

4. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України „Про Конституційний Суд України“ закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) пункту 4 частини першої статті 284 Кодексу, Конституційний Суд України вважає за доцільне відтермінувати втрату чинності цим пунктом на три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про його неконституційність.

У зв'язку з наведеним Верховна Рада України має привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**